

SADRŽAJ

Mario Grčević: O serbokroatizmu u suvremenoj njemačkoj slavistici	121 – 132
Petar Bašić: Religijski u Rječniku hrvatskoga jezika (Svršetak)	133 – 142

PITANJA I ODGOVORI

O nekim etnicima s više istoznačnica (S. Babić)	142 – 144
---	-----------

OSVRTI

Lice osobe (B. Tafra)	145 – 147
Razlikovna prozodija ili umišljanje (L. Auburger)	148 – 152
Uz 30. obljetnicu urednikovanja Stjepana Babića (S. Ham)	153 – 156
Jesu li nam potrebna posebna hrvatska slova? (A. Gluhak)	157 – 158
Kako se zove slovo w (A. Gluhak)	158 – 160
Zar lik Sironich i Gasparovich? (P. Galić)	160

JEZIK, časopis za kulturu hrvatskoga književnog jezika. – Izdaje Hrvatsko filološko društvo u Zagrebu. – Uređuju: *Stjepan Babić* (glavni i odgovorni urednik, Zagreb), *Mile Mamić* (Zadar) i *Sanda Ham* (Osijek). Uredničko vijeće: *Uredništvo* i *Zvonimir Junković* (Nica) i *Radoslav Katičić* (Beč). Tajnica uredništva i korektorica: *Snježana Mostarčić*. – Časopis izlazi pet puta godišnje, u veljači, travnju, lipnju, listopadu i prosincu. – Godišnja pretplata: 75 kuna (pojedini broj 20 kn); za inozemstvo: 30 DEM (ili protuvrijednost u drugoj valuti). – Rukopisi i dopisi uredništvu šalju se na adresu: Uredništvo Jezika, Bijenička 97, HR – 10 000 Zagreb. Tel./faks: +385/ (0)1/ 2347-229. Rukopisi se ne vraćaju. – Pretplata i dopisi nakladniku šalju se na adresu: Časopis Jezik, Školska knjiga d. d., Masarykova 28, HR – 10 000 Zagreb. Telefon za pretplatne poslove: +385/ (0)1/ 4830-511, kućni 229; faks: 4830-507. Račun za kunske iznose: 30105-603-38760, s naznakom: za Jezik; za devizne iznose: Privredna banka Zagreb 30101-620-37-70010-9382800-015746. Primaju se i čekovi. – Priprava za tisak: *Marko Ružić*. – Tisak: Grafički zavod Hrvatske, Zagreb. – Naklada: 3 000 primjeraka.

O SERBOKROATIZMU U SUVREMENOJ NJEMAČKOJ SLAVISTICI

Mario Grčević

Svijest o potrebi da se hrvatski jezik proučava, opisuje i poučava kao poseban predmet, u njemačkoj je slavistici djelomice još uvijek zamagljena tradicionalnim "serbokroatističkim" postavkama. Njezinu razbistravanju posvetio je njemački kroatist Leopold Auburger knjigu *Hrvatski jezik i serbokroatizam (Die kroatische Sprache und der Serbokroatismus, Ulm/Donau, 1999.)* u kojoj opisuje nastanak, razvoj i metode tih postavaka.¹ Cjelinu

1 L. Auburger je dopisni član HAZU od 2000. godine. Njegovu proučavanju "serbokroatističkih" postavaka prethode dugogodišnje teorijske analize jezičnih inačica i odnosa jezičnih (pod)sustava. Usp. sljedeće Auburgerove monografije: *Sprachliche Subsysteme: Linguistische Untersuchung zur philosophischen Fachsprache bei M. V. Lomonosov*. Schriften der Stiftung Europa-Kolleg 29, Hamburg, 1975.; *Funktionale Sprachvarianten. Metalinguistische Untersuchungen zu einer allgemeinen Theorie*. Zeitschrift für Dialektologie und Linguistik. Beihefte N. F. 38, Wiesbaden, 1981.; *Sprachvarianten und ihr Status in den Sprachsystemen*. Philosophische Texte und Studien 36, Hildesheim – Zürich – New York, 1993. Usp. također sljedeću četvrtu Auburgerovu monografiju: *Rußland und Europa. Die Beziehungen M. V. Lomonosovs zu Deutschland*, Heidelberg, 1985. Konkretnim slavenskim jezičnim (pod)sustavima Auburger se je počeo baviti 70-ih godina (usp. L. Aubur-

kojoj pripadaju, naziva *serbokroatizmom*, a definira ju kao kompleksnu, prvenstveno jezično-političku dinamičku jedinicu kojoj je prvi cilj bio unificirati hrvatski i srpski i pod dominacijom srpskoga stvoriti "srpskohrvatski" kao zaseban (autonoman) jezik.² Pojam *serbokroatizam* dobro se uklapa u slavenskoj slavistici već poznato srodno pojmovlje.³ Prvi ga je upotrijebio vjerojatno D. Brozović 1971. godine nazvavši njime "jugoslavenski unitarizam" kojem je, kaže Brozović, donekle bio sličan samo već praktično likvidirani *čehoslovakizam*.⁴ "Serbokroatistiku" možemo definirati kao primarno preskriptivnu znanstveno-ideološku disciplinu kojoj je jedan od glavnih ciljeva promicanje serbokroatizma i njegovih postavaka. To, naravno, ne znači da sve serbokroatiste u njihovu odnosu prema serbokroatizmu možemo poistovjetiti.

Budući da je *serbokroatizam* početkom 90-ih godina kao jezično-politički program definitivno propao, vrijeme je da se tomu prilagode i one znanstvene discipline koje su djelomice još uvijek ustrojene prema njegovim odrednicama. Auburger u svezi s time kaže da je "za nehrvatsku južnu slavistiku postalo neizbježno promisliti svoju dosadašnju 'serbokroatistiku' i omogućiti razvoj adekvatne kroatistike". Svoju je knjigu napisao upravo zato da olakša provođenje tog čina.⁵

Auburgerova knjiga proširuje i produbljuje spoznaje o hrvatskome jeziku i njegovoj vanjskoj povijesti, uspješno opovrgava ideju o potrebi da se kroa-

ger, *Überblick über die äussere Geschichte makedoslavischer Ausbausprachen*, u knjizi *Sprachen und Staaten. Festschrift Heinz Kloss. Teil II: Nationalitäten- und Sprachenfragen in weltpolitischer Perspektive*, Hamburg, 1976., str. 1.–123.). Godine 1988. objavio je monografiju *Morfologija glagola u hrvatskom standardnom jeziku (Verbmorphologie der kroatischen Standardsprache)*, Heidelberg), a 1991. godine studiju *Razvojni problemi hrvatskoga standardnog jezika (Entwicklungsprobleme der kroatischen Standardsprache)*, u knjizi: L. Auburger – P. Hill (ur.), *Natalicia Johanni Schröpfer octogenario a discipulis amicisque oblata – Festschrift für Johannes Schröpfer zum 80. Geburtstag*, München, 1991., str. 1.–31.) kojom su implicitno najavljena njegova daljnja istraživanja hrvatskoga jezika.

2 L. Auburger, *Die kroatische Sprache und der Serbokroatismus*, 1999., str. 5.

3 Usp. objašnjenje natuknice *Čehoslovakizmus* u rječniku *Krátky slovník slovenského jazyka*, Bratislava, 1997. i rječniku *Slovník slovenského jazyka*, 1959. Općenito o jezikoslovno-političkoj sastavnici *čehoslovakizma* usp. Ľudovít Novák, *Jazykovedné glosy k československej otázke*. [Martin], 1935. i K. Buzássyová, *Jazyková politika a zmeny jazykovej situácie v najnovších vývinových obdobiach slovenčiny*, u knjizi: J. Bosák (ur.), *Slovenský jazyk*, Opole, 1998.

4 Usp. D. Brozović, *O sadanjem času na kružnici jezičnog sata*, *Kritika*, 17, 1971., str. 190.–210.; 197.–198.

5 "Das vorliegende Werk soll dazu ein Beitrag sein." L. Auburger, n. d., str. IX.

tištički sadržaji smatraju predmetom "serbokroatistike" te afirmira kroatistiku u inozemstvu. Zbog svega toga možemo reći da je vrlo korisna i važna, ne samo za kroatistiku, već i za njemačku slavistiku.

V. Piškorec je u prošlom broju *Jezika* procijenio da ne će biti nikakvo čudo ako Auburgerovu knjigu budu napadali, obezvrjeđivali ili ignorirali. Ta je procjena na žalost točna. Nedavno ju je prikazao W. Lehfeldt⁶ i cjelokupni Auburgerov metodološki pristup bez ikakvih metodoloških razmatranja paušalno proglasio lošim. Na isti način predstavio je i cijelu knjigu. Iako bi bilo potrebno raščlaniti i protumačiti mnoge Lehfeldtove argumente i primjedbe, zbog vremena i prostora ograničit ću se samo na tumačenje onoga dijela Lehfeldtova prikaza u kojem je riječ o starijem dubrovačkom jeziku. Kad ih rastumačim, pokušat ću objasniti čime su motivirani Lehfeldtovi stavovi.

Iz Lehfeldtova prikaza proizlazi da je u prošlosti najprimjerenije hrvatskim smatrati ono što je redovito bilo nazivano hrvatskim imenom⁷ odnosno ono u čemu se očituje razvijena hrvatska nacionalna svijest i u nominalnome smislu. Stoga, kad je riječ o suvremenome stanju, hrvatski (jezični) identitet ne osporava. S druge strane, svijest o povezanosti i međusobna ovisnost pojedinih sadržajno hrvatskih, no ne i u atributivnome smislu "hrvatski" dovoljno eksponiranih elemenata, u Lehfeldtovu sagledavanju nije čimbenik od odlučujuće važnosti pri traženju odgovora na pitanje što se u hrvatsku (jezičnu) povijest može smjestiti kao hrvatsko, a što ne.

Pošto je ustvrdio da L. Auburger i Dubrovnik pribrojava povijesno hrvatskim zemljama te da u skladu s time govori i o "dubrovačkome hrvatskomu", W. Lehfeldt objašnjava da točnije promatranje jezičnih odnosa u Dubrovniku dovodi do nešto drugačije slike. Kao prvi argument kojim to dokazuje, navodi podatak o slavenskoj pisarnici u Dubrovniku te da su se dvojica njezinih pisara u 14. i 15. stoljeću nazivali "srpskim pisarima" ("dijak srpski"). Citiranjem Rešetarovih riječi u Lehfeldtovu se tekstu objašnjava da oni time pojašnjavaju "svoje stvarno određenje".

6 *Zeitschrift für Slavische Philologie*, 59, 1, 2000., str. 216.–226. W. Lehfeldt je profesor slavistike u Göttingenu i desetogodišnji dopisni član HAZU.

7 Pozivajući se na R. Zetta, Lehfeldt objašnjava da je do 16. stoljeća hrvatsko ime bilo povezano isključivo s teritorijem koji na jugu dopire do Cetine (južnoistočno od Splita) (druge granice koje navodi, ovdje nije potrebno spominjati). W. Lehfeldt, n. d., str. 219. Neki drugi slavisti očigledno ne misle da je to neupitno. Johannes Schröpfer je npr. smatrao primjerenim u Leskienovu djelu *Handbuch der albulgarischen Sprache* (usp. 10. von Johannes Schröpfer mit Verbesserungen und Ergänzungen versehene Auflage, Heidelberg, 1990.) na str. 2. pretisnuti zemljovid na kojem se južna hrvatska granica u vrijeme vladanja cara Simeona (893.–927.) nalazi oko Boke kotorske.

Drugi Lehfeltdov argument kojim dokazuje da Auburger u povijesnome smislu nema pravo govoriti o "dubrovačkome hrvatskomu", sadrži primjedbu da u mnogim dubrovačkim dokumentima iz vremena između posljednjega desetljeća 15. stoljeća i sredine 17. stoljeća Dubrovčani upotrebljavaju izraz "lingua seruiana" kao naziv svojega jezika.

U svojem završnom i ključnom argumentu Lehfeldt se opet poziva na Dubrovčanina M. Rešetara, svojevremeno najboljeg poznavatelja jezičnih odnosa u Dubrovniku. Nitko manje nego taj *nota bene* hrvatski znanstvenik, upozorava Lehfeldt, ustvrdio je pri kraju svojega života da bi Dubrovnik, ako su komu Hrvati i Srbi dva naroda, po jeziku bio uvijek srpski.⁸

Pogledamo li što se stvarno kaže u Rešetarovu citiranome tekstu o navedenim "srpskim pisarima", vidjet ćemo da nimalo nije jasno da oni, nazvavši se "srpskim pisarima", pojašnjavaju svoje određenje u onome smislu u kojemu Lehfeldt ispravlja Auburgera. Oni su naime vodili korespondenciju sa Srbijom i nema razloga misliti da pridjevom "srpski" otkrivaju svoje inače prikriveno i ujedno razvijeno jezično-nacionalno opredjeljenje. Kad kritički i pažljivo pročitamo Rešetarov tekst, vidjet ćemo da je Rešetaru to očigledno bilo jasno. Možda je to jedan od razloga zbog kojih je iza izjave koju Lehfeldt citira, izraz

8 Ovdje prepričani sadržaj Lehfeltdove argumentacije u izvorniku glasi: "Oben haben wir gesehen, daß auch Dubrovnik von Anfang an den 'geschichtlich kroatischen Landen' hinzugerechnet wird. Folglich spricht der Verf. auch vom 'Dubrovnik-Kroatischen' (S. 72). Die genauere Betrachtung der sprachlichen Verhältnisse in Dubrovnik führt aber zu einem etwas anderen Bild. Ab dem 13/14. Jh. sind wir über die Existenz einer Kanzlei unterrichtet, in der slavische Urkunden verfaßt und registriert wurden. Die lateinische Bezeichnung der dort beschäftigten Schreiber lautete 'notarius slavonescus', 'cancellarius slavonescus' oder 'scribanus slavicus' [...] 'zwei unter ihnen lassen ihre eigentliche Bestimmung deutlicher hervortreten, indem sie sich als »serbische Schreiber« bezeichnen: **Нико Ђвандиќ даќь српски** (J. 33, aus dem Jahre 1384) und **Никше Ђвандиќ даќь српскомъ** (J. 86, aus dem Jahre 1447) (Rešetar 1894–1895, 332; vgl. auch Jireček 1903–1904, 174). Es sollte auch nicht, wie es in der vorliegenden Monographie geschieht, verschwiegen werden, daß in ungezählten ragusanischen Dokumenten aus der Zeit zwischen dem letzten Jahrzehnt des 15. Jhs. und der Mitte des 17. Jhs. und sogar noch in einer Notiz des Barockdichters I. Đorđić (1675–1737) und schließlich auch noch am Ende des 18. Jhs. der Ausdruck 'lingua seruiana' von Ragusanern als Bezeichnung ihrer eigenen Sprache verwendet wurde [...]. Rešetar – *nota bene* ein kroatischer Gelehrter –, der zu seiner Zeit sicherlich beste Kenner der sprachlichen Verhältnisse in Dubrovnik, hat am Ende seines Lebens schriftlich festgehalten: '[...] али кому су Срби и Хрвати два народа, тај ће морати признати да је Дубровник по језику био увијек српску' [...]. W. Lehfeldt, n. d., str. 220.

"srpski pisar" nekoliko puta stavio pod navodnike. Navodim prvi primjer: "Kada je u kancelariji Republike namješten posebni »srpski pisar«, nije moguće točnije odrediti".⁹ Činjenica što Rešetar značenje tog izraza iz 14./15. stoljeća nije tumačio, razumljiva je kad uzmemo u obzir da u citiranome članku sve starije Dubrovčane pokušava proglasiti "Srbima", a njihov jezik "srpskim jezikom". Objašnjenje da se pridjev "srpski" u izrazu "dijak srpski" nalazi vjerojatno "samo" zato što je riječ o "dijacima" koji su vodili prvencstveno korespondenciju sa Srbijom, u Rešetarovu tekstu stoga ne bi imalo smisla.

Lehfeldt prihvaća Rešetarova tumačenja i njima pobija Auburgera no pri tome ne objašnjava zašto je Rešetar smatrao da bi Dubrovnik, ako su komu Hrvati i Srbi dva naroda, po jeziku uvijek bio "srpski". U onoj mjeri u kojoj se to na temelju Lehfeltdova teksta može naslutiti, proizlazi da je riječ o jednome od zaključnih rezultata Rešetarova lingvističkoga rada pri kraju njegova života. Međutim, to nije tako. Rešetar je već kao slavist-počtnik bio izrazit pobornik nacionalno-dijalckatne podjele u kojoj se cjelokupna štokavština smatra čistim "srpskim jezikom". U svojem citiranom članku pokazuje da je granice "srpskoga jezika" moguće proširiti i izvan granica štokavskoga narječja:

Sve do 15. stoljeća srpski se je jezik ["das Serbische"] pisao isključivo ćirilskim ili (u hrvatskim zemljama) glagoljskim pismom i zbog toga bi upravo bilo vrlo upadljivo da Dubrovčani svoje srpske povelje nisu pisali ćirilskim slovima.¹⁰

Takvo Rešetarovo shvaćanje opsega srpskoga jezika postaje razumljivo kad uzmemo u obzir da mu je starija slavistička literatura bila dobro poznata te da je prihvaćao njezine velikosrpske postavke.¹¹ U slavističkim predodžbama granice štokavštine nisu naime bile maksimalističke, već minimalističke granice "srpskoga jezika". Slijedeći te nikada točno definirane predodžbe, u srpskim političkim krugovima razvijali su se ekspanzionistički programi, a ono što nije bilo srpsko, proglašavalo se je srpskim. Ilija Mamuzić s time u svezi kaže:

9 U izvorniku: "Wann in der Kanzlei der Republik ein eigener »serbischer Schreiber« angestellt wurde, ist nicht möglich genauer zu bestimmen, [...]." M. Rešetar, *Die ragusanischen Urkunden des XVI.–XV. Jahrhunderts*, Archiv für Slavische Philologie, 16, 1894., str. 332.

10 U izvorniku: "Bis ins XV. Jahrh. hat man das Serbische ausschliesslich entweder mit cyrillischer oder (in den kroatischen Ländern) mit glagolitischer Schrift geschrieben und deswegen wäre es erst recht auffallend, wenn die Ragusaner ihre serbischen Urkunden nicht mit cyrillischen Lettern geschrieben hätten." M. Rešetar, n. d., str. 339.–340.

11 U skladu s dijelom starije slavističke literature, u svojem se citiranome tekstu mjestimice trudi razlikovati pojmove "srbijanski" i "srpski".

To punosvesno srpstvo nije samo bdelo nad sigurnim srpskim tradicijama nego se zaletalo, osvajalo, pa došlo čak do toga da se ruska »graždanska azbuka« smatrala srpskom. Srpskom osećaju pogodovala je i tadašnja nauka o Slovenima, u ovom slučaju o Južnim Slovenima. Dobrovski i Šafarik, Kopitar i Miklošič, a po njima i Vuk Karadžić i sav tadašnji srpski utecajni svet, svi su oni smatrali, obzirujući se na jezik kao jedino mjerilo, da su štokavci Srbi.¹²

Međutim, ne treba zaboraviti da su mnogi tadašnji panslavisti i slavisti Srbima u širem smislu smatrali sve južne Slavene, što se je također temeljilo na prethodećim tumačenjima oca slavistike J. Dobrovškoga da su svi Slaveni ništa drugo nego čisti Srbi.¹³ Pod slavističkim su utjecajima i stranci-noslavisti velikosrpske aspiracije započeli smatrati sasvim normalnim pojavama. J. Evans je npr. u opisu svojega putovanja kroz Bosnu i Hercegovinu 1875. godine glede Dubrovnika rekao sljedeće:

Potrebno je da se odlučni genije Srba raspiri ovim svježim morskim povjetrocem u energiju, jer srpska mašta toliko čezne za ovim južnim suncem.¹⁴

12 I. Mamuzić, *Ilirizam i Srbi*, Rad JAZU, 247, 1933., str. 1.–91.; 84.

13 Usp. u tome smislu mišljenje V. M. Petrovića s početka 20. stoljeća: "All the Slavs of the South, under whatever name they are designated, whatever may be the region they inhabit, whatever may be the State which they obey today, all have the same origin – Serb. [...] 'Sofia, Skoplje, Bitolj or Ochride are all Serb,' he went on. 'Salonica has never been Greek; it has a Serb city peopled with Southern Serbs. Its affiliation to Greece has been its death sentence! [...]'"; navedeno prema: H. Pozzi, *Black Hand Over Europe*, London, [1935.], pretisak 1994.: Zagreb, HIC; str. 101. Iz statuta organizacije "Ujedinjenje ili smrt" (ustrojene 1911. godine) proizlazi da su njezine vizije o veličini Srbije bile vrlo slične slavističkim predožbama o granicama "srpskoga jezika i naroda" koje su nastale u 1. polovici 19. stoljeća i koje su pojedini utjecajni jezikoslovci poput A. Belića prema mogućnostima njegovali i početkom 20. stoljeća: "Upravu sastavljaju, pored članova iz Kraljevine Srbije, i jedan opunomoćeni delegat organizacija svih srpskih pokrajina: 1) Bosne i Hercegovine, 2) Crne Gore, 3) Stare Srbije i Makedonije, 4) Hrvatske, Slavonije, i Srema, 5) Vojvodine, 6) Primorja", *Ustav organizacije Ujedinjenje ili smrt*, u knjizi: B. Čović (ur.), *Izvori velikosrpske agresije*, Zagreb, 1991., str. 125.–131.; 127. Ta je organizacija bila ustrojena u sljedeću svrhu: "U cilju ostvarenja narodnih ideala – ujedinjenja Srpstva – [...]", n. d., str. 125. Engleski prijevod tog teksta nalazi se u knjizi: H. Pozzi, n. d., str. 268.–273. H. Pozzi spominje da je na nastanak političkoga pansrbizma utjecala i znanost. Usp. n. d., str. 77.

14 A. Dž. Evans, *Pješke kroz Bosnu i Hercegovinu tokom ustanka avgusta i septembra 1875.*, Sarajevo, 1973., str. 304.

Slavističke velikosrpske teze u hrvatskim se znanstvenim radovima u 19. stoljeću uglavnom nisu tematizirale no iz polemičkih spisa jasno proizlazi da su na politička razmišljanja u Hrvata i Srba odigrale velik utjecaj.¹⁵ Utjecale su jedno vrijeme i na Rešetarovo nacionalno opredjeljenje. Iako je on s vremenom ipak mijenjao svoje prvotne stavove o "srpskome jeziku" i "Srbima" te prihvatio čak i ideju o "srpskohrvatskome jeziku" (i "narodu"), nije teško prepoznati da se starih slavističkih shvaćanja ni pred kraj života nije u potpunosti odrekao. Ta su shvaćanja bila temeljni čimbenik pri nastajanju i uobličavanju serbokroatizma. Auburger ih je na primjeren način opisao u svojoj knjizi pa je čudno da ocjenitelj u *Zeitschrift für Slavische Philologie* nije primijetio da se služi upravo onim zabludama koje recenzirana monografija jasno razotkriva.

Iako je na početku svoje ovdje parafrazirane argumentacije najavio da upravo jezični odnosi u Dubrovniku pokazuju da Auburger nije u pravu, jezične odnose u svojim objašnjenjima W. Lehfeldt ne uzima u obzir, osim u onoj mjeri u kojoj se poziva na pojedine izjave koje je pročitao u M. Rešetara (i nekih drugih autora). On ne sagledava dugotrajno stvaranje i izgradnju usmenoga i književnoga hrvatskoga jezika u Dubrovniku, ni složene, stoljećima postojeće razvojne odnose između staroga romanskoga dubrovačkoga govora i hrvatskoga koji je već u 15. stoljeću bio prevladavajući jezik svakodnevice, latinskoga kao jezika učenosti i službenoga jezika, talijanskoga kao jezika trgovine i službenoga jezika. Kad je već naznačio "jezične odnose" u Dubrovniku i počeo ponavljati misli M. Rešetara, trebao je barem spomenuti da je Rešetar tijekom čitavoga svojega radnoga vijeka smatrao potrebnim dokazivati da se mnogi čakavizmi i ikavizmi, koji su se u starome Dubrovniku pisali, nisu govorili. U to je dokazivanje Rešetar uložio golem dio svojega opusa. Bez obzira u kojim je pojedinostima imao pravo, a u kojima nije, u njegovim se radovima

15 Usp. široku recepciju slavističkih teza u knjizi M. Pavlinović, *Razgovori o hrvatstvu, srbstvu i jugoslavenstvu*, 1876. Pretisak: *Don Miho Pavlinović: Razgovori o hrvatstvu, srbstvu i jugoslavenstvu. Ivan Cerovac: Problem hrvatsko-srpskih odnosa danas*, London, 1989. Usp. i "recepciju" Porfirogenetova djela *De administrando imperio* u *Sabranim djelima* Ivana Franje Jukića, knjiga 1., Sarajevo, 1973., str. 86. Jezične velikosrpske predožbe u D. Obradovića iz 1783. godine također je moguće tumačiti u okvirima ondašnjih znanstvenih postavaka (usp. M. Grčević, *Kroatistika i Ilirci*, Hrvatsko slovo, 16. srpnja 1999., str. 13.). A. L. v. Schlözer je naime u svojem vrlo zapaženom radu iz 1771. godine ustvrdio jezičnu (što je ujedno značilo "narodnu") "bosansko-dalmatinsko-ilirsko-srpsku" cjelinu, a J. Dobrovský je 1782. godine za sve Slavene, među njima izričito Čeha i Hrvate, dokazivao da su nominalno gledano "Srbi", pa makar oni sami to već i zaboravili. Usp. J. Dobrovský, *Ueber den Ursprung des Namens Tschech*, predgovor u knjizi: F. M. Pelzel, *Geschichte der Böhmen, Erster Theil*, Prag – Wien, 1782.

uvjerljivo razjašnjava da upravo "jezični odnosi" kazuju da je dubrovačka književnojezična baština utemeljena na čakavskim izvorima i uzorima,¹⁶ dakle, upravo na onim izvorima i uzorima koje je svojevremeno glavni dio slavističke javnosti jedine priznavao kao nesporno "čisto hrvatske". Ako i prihvatimo da su u komedijama dubrovačkih pisaca čakavizmi mogli biti predmetom smijeha, ujedno moramo uzeti u obzir da su jezične odlike njihovih božanstvenih osoba također čakavizmi, što znači da za Dubrovčane nisu bili predmet ismijavanja. Da bismo to u načelu razumjeli, dovoljno je prisjetiti se da većina danas poznatih dubrovačkih crkvenih djela iz starijega razdoblja ne predstavlja ništa drugo nego prerađivački ili prepisivački rad iz čakavskih izvornika. Hrvatska glagoljaška djela odigrala su pri tome također znatnu ulogu. Ako hoćemo, mnoge relevantne podatke o takvim pitanjima možemo naći u Rešetarovim radovima. Sačuvan nam je npr. podatak i o tome da su se u 16. stoljeću neki Dubrovčani bavili čitanjem i prerađivanjem vjerskih djela s čakavsko-kajkavskoga prostora.

Takvim odnosima obilježena kulturološko-etnološka dubrovačka određenost uvjetovala je da Dubrovnik istovremeno s drugim hrvatskim krajevima bude hrvatskim gradom i u atributivnome smislu. Poznato nam je naime da tijekom svoje povijesti hrvatskim imenom dosljedno nisu nazivali sebe ni svoj jezik ni Slavonci, ni Zagorci, ni Dalmatinci, a ni bosanskohercegovački Hrvati¹⁷ te da su ih u onome trenutku u kojem su to počeli činiti, slijedili i Dubrovčani. Dosljedna primjena ovdje kritiziranih gledišta mogla bi značiti da u odnosu na sve Hrvate u povijesnome surjeđu ne bismo smjeli govoriti o hrvatskoj (jezičnoj) povijesti te da bi sve ono gdje se je ikako pojavilo srpsko ime, trebalo svrstati u nekakvu povijest koja bi mogla biti svačija i svakakva, ali samo ne hrvatska. No možemo li jezik Hektorovičevih čakavskih suvremenika proglasiti nehrvatskim zato što se u Hektorovičevim Ribanjima pjeva "na srpski način", a ilirski pokret smatratih nehrvatskim ili čak protuhrvatskim pokretom zato što su se njegovi vođe u jednom trenutku na neki način odrekli hrvatskoga imena?¹⁸ Možemo li, s druge strane, Francuze proglasiti Germanima zato što im je ime germanskoga podrijetla, a Bugare neslavenima zato što njihovo ime nije slavensko? Možemo li jezik Bartola Kašića smatratih nehrvatskim zato što ga je on nazivao "ilirskim", "dalmatinskim", "slovenskim", "dubrovačkim" i "bosanskim"? Auburger ga smatra hrvatskim i ujedno upo-

16 Usp. članak R. Katičića i u njemu navedenu literaturu: *O Držićevu jeziku pedeset godina nakon Rešetara*, u knjizi: *Na kroatističkim raskrižjima*, Zagreb, 1999., str. 101.–114.

17 Među najdosljednijima u porabi hrvatskoga imena bili su Istrani.

18 Prisjetimo se da ga neki unatoč tomu smatraju pokretom s velikohrvatskim ciljevima.

zorava na neosnovanost suvremenih projekcija serbokroatizma koje sežu duboko u povijest i omogućuju da ga se proglasi "srpskohrvatskim" ili čak "južnoslavenskim književnim jezikom".¹⁹ Njegov metodološki pristup takav postupak omogućuje zato što hrvatskomu jeziku kao predmetu istraživanja pristupa kao posebnoj jezičnopovijesnoj cjelini u njegovoj organskoj "lektološkoj"²⁰ složenosti za čiju definiciju nije odlučujuće je li hrvatski jezik na određenim razinama sličan srpskomu ili nekom drugom jeziku. O tome se mora razgovarati na drugim razinama.

Nije potrebno nizati daljnja slična pitanja jer se i iz navedenih vidi da dijalektonski odnos između sadržaja i imena (naziva) može biti relativan i da se ne može tumačiti nominalističkom, a ni pozitivističkom metodom u kojoj se cjelinama ne pristupa kao cjelinama, već kao nizu međusobno nepovezanih elemenata.²¹ Pošto smo neki složeni predmet raščlanili, ne možemo ga opisivati tako da samo od nekoliko jedinica koje smo u pojedinim raščlanjenim dijelovima uspjeli popisati, slažemo mozaik i da ga predstavljamo reprezentativnim i objektivnim prikazom cjeline. Pogotovo onda kad popisnice iz raščlanjenih dijelova nisu ni približno potpune, a ni sagledane u proporcionalnoj relativnosti njihove značajne vrijednosti u odnosu na predmet u cjelini, neminovno dolazi do kontradikcija, do iskrivljenih slika i netočnih tumačenja. "Serbokroatistika" kao znanstveno-idološki instrument serbokroatizma takva semiotička pitanja ne postavlja zato što ona pokazuju da njezine osnovne postavke nisu adekvatne suvremenim znanstvenim spoznajama i realnostima.

Da je ta problematika W. Lehfeldtu ipak na određeni način uglavnom po-

19 Usp. L. Auburger, n. d., str. 78., bilješka 48. Usp. sljedeće radove: R. Katičić, "Slovenski" i "hrvatski" kao zamjenjivi nazivi jezika hrvatske književnosti; B. Zelić-Bučan, *Narodni naziv hrvatskoga jezika tijekom hrvatske povijesti*; oboje u knjizi: S. Babić (ur.), *Tisućljetni jezik naš hrvatski*, Zagreb, 1991.; I. Ostojić, *Kako su Hrvati nazivali svoj jezik*, Kolo, 1971., 9, 1-2, str. 93.–118.; D. Brozović, *Hrvatski jezik, njegovo mjesto unutar južnoslavenskih i drugih slavenskih jezika, njegove povijesne mijene kao jezika hrvatske književnosti*, u djelu: A. Flaker, K. Pranjić (ur.), *Hrvatska književnost u evropskom kontekstu*, Zagreb, 1978., str. 9.–83.; M. Mogaš, *Povijest hrvatskoga književnog jezika*, Zagreb, 1995.; I. Sović, *Hođ hrvatskoga jezika od Bašćanske ploče do danas*, u knjizi: M. Steiner (ur.), *Synthesis theologica. Zbornik u čast p. Rudolfa Brajčića SJ u povodu 75. obljetnice života*, Zagreb, 1994., str. 669.–710.; J. Vončina, *Jezična baština*, Split, 1988.

20 Od dijalekt, idiolekt, sociolekt.

21 Upravo zbog mogućih nesporazuma i zabluda moramo se truditi da nam znanstveno nazivlje bude jasno i nedvojbeno, npr. i onda kada je riječ o dubrovačkome i tzv. istočnohercegovačkom dijalektu.

znata, vidi se među ostalim u natječaju koji je Seminar za slavensku filologiju u Göttingenu raspisao 1997. godine za lektorsko radno mjesto (od 1. travnja 1998.) za "Sprachbereich Bosnisch/ Kroatisch/ Serbisch". U objavi toga natječaja glasi da je poželjna "znanstvena specijalizacija u području dubrovačko-dalmatinskoga jezika i književnosti".²² Da se "dubrovačko-dalmatinski jezik i književnost" i u Njemačkoj može sagledavati drugačije, pokazuje nam upravo Auburgerova knjiga ili npr. predavanje s vježbama koje je Christian Hannick najavio za zimski semestar davne 1988. godine na Sveučilištu u Trieru pod sljedećim naslovom: "Starohrvatska (dubrovačka i dalmatinska) književnost" ("Vorlesung mit Übung: Die altkroatische (ragusanische und dalmatinische) Literatur"). I Jochen Raecke u Tübingenu svoje studente poučava da je starija slavenska književnost u Dubrovniku dio hrvatske književnosti.²³ Mnogi njegovi studenti znadu i to da dubrovačku "povijesnu problematiku" nema smisla svoditi na pitanje je li Dubrovnik u povijesti bio "srpski, bošnjački ili hrvatski grad" "ili zar nije mnogo više uvijek bio slobodna samostalna republika, koja je htjela postojati sama za sebe i koja upravo nije htjela pripasti nekoj drugoj državi", kao što piše u komentaru jednog Raeckeova predavanja.²⁴ Nema smisla u tom surječju misliti ni to da je Dubrovnik "danas" "jedan grad u Hrvatskoj", jer je on uistinu hrvatski, a ujedno i europski grad. Takva je štoviše i čitava Hrvatska, prožeta i obogaćena različitim kulturnim sferama i utjecajima svojih bližih i daljih susjeda. Tübingenški studenti koji su bili u Dubrovniku, sigurno su se u to uvjerali. Izuzevši pojedine iznimne situacije, uskovidno zatvaranje i razgraničavanje nikada nije bila osobina hrvatskoga identiteta.

Suvremeni nasljednici starih Dubrovčana dubrovačku književnojezičnu baštinu također svrstavaju u hrvatsku baštinu. Nedavno su ju i u sastavu Hr-

22 "Erwünscht wäre eine wissenschaftliche Spezialisierung im Bereich der ragusanisch-dalmatinischen Sprache und Literatur."

23 Usp. njegovu nastavnu jedinicu: "Dundo Maroje und andere. Das frühe kroatische Theater im europäischen Kontext", *Kommentare zu den Lehrveranstaltungen im Sommersemester 1997. Universität Tübingen. Slavisches Seminar.*

24 U izvorniku: "Die Vorlesung ist zunächst einmal gedacht für Studierende, die an der für das Sommersemester geplanten Exkursion nach Dubrovnik teilnehmen wollen. Sie soll dementsprechend dazu dienen, in die Geschichte dieser Stadt einzuführen, zu der selbstredend ihre historische Problematik gehört, die darin besteht, ob sie nun eine serbische, eine bosnische oder eine kroatische Stadt war – heute ist sie eine Stadt in Kroatien – oder ob sie nicht viel mehr immer eine freie selbständige Republik war, die für sich selber existieren und gerade nicht zu einem anderen Staat dazugehören wollte, [...]" *Kommentiertes Vorlesungsverzeichnis für das Sommersemester 1999. Universität Tübingen. Slavisches Seminar. Vorlesung: Dubrovnik – Kultur, Literatur und Architektur.*

vatske vojske branili pred "Jugoslavenskom armijom" i srpskim paravojnim postrojbama. Njihovi su pripadnici, tako su barem rekli, Dubrovnik pokušali osloboditi od "ustaških" elemenata. Da su uspjeli u svojem naumu, što bi od Dubrovnika ostalo? Budući da je Dubrovnik kao povijesna cjelina upravo prožet onim što pojedinci smatraju "ustaškim", od Dubrovnička vjerojatno ne bi ostalo više od onoga što je ostalo od Vukovara. Možemo li Dubrovčanima osporavati pravo odlučivanja nad njihovom baštinom pozivajući se na dubrovačke dokumente u kojima se pojavljuje izraz "lingua seruiana"? Možemo li na temelju tih dokumenata njihovu baštinu izdvajati iz hrvatske nacionalne baštine i insinuirati da bi bilo primjerenije pripisati ju srpskoj baštini? Ako pokušamo, kako da objasnimo da njezinu slavensku sastavnicu možemo tumačiti samo u okvirima hrvatske, a ne u okvirima srpske književno-jezične baštine? Iako je "dubrovački jezik i književnost" najčvršće vezan s "dalmatinskim jezikom i književnošću", njih ne možemo odvojiti od hrvatskoga jezika i književnosti u Bosni i Slavoniji. Isto vrijedi i za "kajkavski jezik i književnost". Dosadašnja su gotovo dvostoljetna istraživanja "tih" "jezika i književnosti" pokazala da ih je potrebno sagledavati kao cjelinu. Dakle, sviđa li se nekome ili ne, na temelju nekih dokumenata u kojima se pojavljuje izraz "lingua seruiana", stariji dubrovački hrvatski govorni i književni jezik ne može se proglasiti sastavnicom srpske baštine.

Unjesto da W. Lehfeltdt barem zbog činjenice što dokumenti s izrazom "lingua seruiana" još nisu u zadovoljavajućoj mjeri proučeni, prema njima zauzme stav kakav se od znanstvenika očekuje, dakle stav koji sadrži kakav-takav oprez, on čini nešto sasvim drugo. L. Auburgeru koji u pitanje u svezi s nazivljem jezika u starome Dubrovniku ne zalazi, predbacuje što nije navco da postoje ti dokumenti, a on sam, kad izričito govori o toj temi, ne smatra potrebnim spomenuti tekstove i stihove iz staroga Dubrovnička koji kazuju da stari Dubrovčani hrvatsko ime nisu odbacivali kao tuđe, već ga prihvaćali kao svoje.²⁵

Čime su uvjetovani Lehfeltdtovi sporni stavovi? Lehfeltdt je i na dubrovačkome primjeru pokušao pokazati da Auburgerove metode suvremenoj njemačkoj slavistici nisu potrebne,²⁶ a da je u tome uspio, čitatelji i njemački

25 Usp. Rafo Bogišić, *Narodnosni pridjev u djelima hrvatskih renesansnih pjesnika*, Forum, god. XXV., L1, 3-4, 1986., str. 302.-311. Taj je članak objavljen i u Jeziku, 1986., god. 33., br. 5, str. 129.-136.

26 "Wenn die vom Verfasser propagierten 'allgemeinen Grundregeln der Methodologie einer platonisch realistischen Erkenntnishaltung in Sprachwissenschaft und Philologie' (S. 11) zu einer Linguistik von der Art führen, [...] dann sollten wir uns doch lieber an die Regeln der uns vertrauten sprachwissenschaftlichen Konzeptionen halten." W. Lehfeltdt, 2000., n. d., str. 223.-224. Drugi dijelovi njegove argumentacije slični su onoj koju sam protumačio.

slavistički podmladak mogli bi zaključiti da postoji sadržajna opravdanost zbog koje njemačka slavistika i dalje treba disciplinu poput "serbokroatistike". Nju pojedini zreli slavisti kao da smatraju odrazom "opće slavenske filologije" u malome formatu. Zato, braneci dosadašnji ustroj njemačke slavistike i sprječavajući njezinu djelomičnu reformu prema uzoru na slavističku situaciju u slavenskim zemljama, smatraju nužnim u što većoj mogućoj mjeri obraniti i "serbokroatistiku" odnosno ono što je od nje preostalo.

To što je u dosadašnjoj njemačkoj slavistici "serbokroatistika" bila važan član, ne znači da zato *a priori* treba braniti njezine postavke. "Serbokroatistika" je odraz i instrument znanstveno-ideoloških zabluda koje je L. Auburger opisao u svojoj knjizi te ugledu i ustroju današnje njemačke slavistike ništa ne pridonosi. Kroatistiku i njezine postavke u suvremenoj njemačkoj slavistici stoga ne treba smatrati nečim poput popustljivosti prema nacionalno-ideološkim instrumentalizacijama ili nečim što bi moglo ugroziti konkurentnost njemačke slavistike, već odrazom spoznaje da ih je potrebno i primjerenom vrednovati onako kako se vrednuje npr. rusistiku, bohemistiku, polonistiku i njihove temeljne postavke.²⁷ Preduvjet za prihvaćanje te spoznaje je naravno sljedeći: pojedinci moraju napokon shvatiti da je serbokroatizam propao te da kroatistika nije do "pohrvaćivanja" nečega što nije (bilo) hrvatsko. Moraju znati i to da će kroatistika i u budućnosti pobijati "serbokroatističke" pokušaje da se ono što je hrvatsko, dekroatizira i posrbljuje. Kad to shvate i omogućće kroatističke razvoje, nitko tko je objektivan, ne će im pripisati "pristranost" ili npr. "protusrpskost" jer one sa sagledavanjem (i poučavanjem!) hrvatskoga kao zasebnog jezika uistinu nemaju nikakve veze.

Sažetak
Mario Grčević, Mannheim

Über Serbokroatismus in der deutschen Slavistik der Gegenwart

Im 19. Jahrhundert hat die Slavische Sprachwissenschaft die Grundpostulate des Serbokroatismus aufgestellt. Von ihnen ausgehend hat man begonnen, die kroatische Sprach- und Kulturgeschichte als "serbisch" zu betrachten. Relikte dieser Vorgehensweise haben sich bis in die neueste Zeit erhalten können. Im vorliegenden Beitrag wird ein relevanter Fall aus der zeitgenössischen deutschen Slavistik besprochen. Es handelt sich um die Rezension von W. Lehfeldt zum Buch *Die kroatische Sprache und der Serbokroatismus* (L. Auburger, Ulm/Donau, 1999) (*Zeitschrift für Slavische Philologie*, 59, 1, 2000, S. 216–226).

27 O tome detaljnije govorim u članku *Hrvatski jezik i kroatistika u suvremenoj njemačkoj slavistici*. Uskoro će biti objavljen u *Filologiji*.

RELIGIJSKO U RJEČNIKU HRVATSKOGA JEZIKA

Petar Bašić

(Svršetak)

Za *klerik* se daje tumačenje: "sjemništarac, student bogoslovije; bogoslov". U razgovornom jeziku sjemništarcem se redovito zove svećenički kandidat koji još pohađa srednju školu, a bogoslovom svećenički kandidat koji studira teologiju. A klerici su, u vlastitom značenju riječi, samo pripadnici klera, a kler sačinjavaju biskupi, prezbiteri i đakoni. Natuknicu *klerni* treba izostaviti – danas je ta riječ nepoznata i izvan uporabe.

Kloštar danas ne znači samostan, a ni kloštar, osim možda kao vrlo ograničen regionalizam.

Iz *konfesija*, *konfesijski*, *konfesionalni* upućuje se na *vjera*, *vjerski*, no i te su riječi katkada potrebne, npr. u pojmu konfesionalni vjeronauk, koji se ne može drukčije izreći.

Za konventualce (*konventualci*) kaže se da su "ogranak franjevac koji nose bradu i crni habit". Nošenje brade nakoč je bilo obilježje kapucina, ali ni njih, pogotovo danas, ne valja po tome definirati.

Krstionica ne služi za svetu vodu "za križanje pri ulasku u crkvu i izlasku iz nje" (za to služi škropionica, i to je rečeno pod tom natuknicom).

Uz *laik* i izvedenice ima mnogo toga što nije dobro. U vezi s *1 a*) treba reći da redovnik nesvećenik nije laik, nego redovnik; značenje pod *2* (čovjek koji nije upućen u što; nestručnjak) treba izbjegavati, ono u svakom slučaju pripada razgovornom jeziku; za "*laički*" je dosta reći "koji se odnosi na laike"; umjesto *laička država* treba reći građanska država; sadržaju pojma *laicizacija* ne daju svi jezici isto značenje. Zato je taj pojam vrlo teško definirati.

Lauda se pod *1 b*) tumači vrlo zagonetno: "pjevani drugi dio časoslova". Uostalom, sav sadržaj toga članka spada više u vrlo specijalizirani stručni rječnik nego u općejezični.

Limb je pod br. 2 opisan vrlo neprimjerenom: "mjesto gdje se nalaze duše onih koji su bez svoje krivnje isključeni iz raja – nekrštena djeca". Crkveno učiteljstvo nije svečano definiralo limb, a katolički su ga teolozi različito pokušavali definirati. Znakovito je da se u sadašnjem Katekizmu Katoličke crkve taj pojam i ne spominje.

Primjeri pod *metropolijski* (metropolijska knjižnica, zbirka, arhiv) ne postoje jer ne postoji ni metropolija kao upravna jedinica. U Zagrebu postoji Metropolitana, tj. metropolitanska knjižnica.

Milosrdnica se definira kao "redovnica koja pomaže bolesnicima" i navodi se primjer: *sestra milosrdnica*. Tako se međutim ne zove bilo koja redovnica